

УДК 271.2(71)-054.72(=161.2)“1918/1939”

Олеся Дзира

### **УКРАЇНЬСЬКА ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В КАНАДІ: ПРОБЛЕМИ БУДІВНИЦТВА (1918–1939 РР.)**

У статті виконано історіографічний та джерелознавчий аналіз матеріалу, який стосується діяльності Української греко-православної церкви в Канаді (далі – УГПЦ). Показано причини, що вплинули на її створення. Головною з них було бажання громадських активістів надати можливість переселенцям відвідувати рідну церкву з українським богослужінням, позбавлену впливів Рима та Москви. Проаналізовано умови, в яких консолідувались українці на ґрунті православної релігії. Православними головним чином були вихідці з Буковини та галичани, що перейшли від греко-католицької віри у православну. У дослідженні описано історію зародження та подальшої діяльності УГПЦ у міжвоєнний період, згідно чинних норм канадського законодавства. Визначено найважливіші проблеми будівництва УГПЦ, такі як брак священників, пошук єпископа, українця за походженням, і боротьба за визнання канонічності Константинопольським патріархатом. Охарактеризовано специфічні особливості функціонування УГПЦ на канадських теренах, її зв'язки з такою ж церквою в Україні. Так, УГПЦ у Канаді велике значення надавала духовній злуці з Українською автокефальною православною церквою (далі – УАПЦ), на чому неодноразово наголошувала на своїх соборах. УГПЦ визнавала себе частиною УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським.

Особливу увагу приділено внутрішнім конфліктам у середовищі православної церкви. Впродовж міжвоєнного періоду залишалось дискусійним питання канонічності УГПЦ в Канаді, якої прагнув Іван Теодорович і більша частина учасників церковного собору, однак частина громадських активістів на чолі з В. Свистуном була проти з'єднання з Константинопольським патріархатом і пересвяти архієпископа, бо це означало «зраду» УАПЦ в Україні і київських канонів 1921 р.

Отже, стаття аналізує основні проблеми будівництва української православної церкви в Канаді у міжвоєнний період і способи їх вирішення.

**Ключові слова:** релігія, Українська греко-православна церква, діаспора, Канада.

Olesya Dzyra

### **THE UKRAINIAN GREEK ORTHODOX CHURCH OF CANADA (1918–1939S): PROBLEMS OF BUILDING**

*In the article it is done historiographical and sources study analysis of the material concerning to the activity of the Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada (hereinafter referred to as UGOCC). The reasons influenced on its creation are shown. The main of them was the desire of the public activists to give possibility to the immigrants to attend their native church with Ukrainian divine service, deprived the influence of Rome and Moscow. The conditions in which Ukrainians consolidated on the basis of Orthodox religion were analyzed. Orthodox were mainly those who moved from Bukovina and Galicians, that past from Greek Catholic faith to Orthodox. The history of origin and further activity of UGOCC in the interwar period, according to valid norms of the Canadian legislation, is described in the research. The most important problems of the building of UGOCC, such as the lack of priests, searching for a bishop by Ukrainian origin, and the struggle for the recognition of the canonization by the Constantinople Patriarchate are defined. Specific peculiarities of functioning the UGOC on Canadian territory, its ties with the same church in Ukraine*

are characterized. So, UGOC of Canada gave great significance to the spiritual union with the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (hereinafter referred to as UAOC), on it repeatedly stressed in its councils. UGOCC recognized itself as a part of the UAOC, headed by the Metropolitan Vasyl Lypkivsky.

Particular attention is paid to internal conflicts in the interior of the Orthodox church. During the interwar period the discussion question of the canonicity of UGOC of Canada is remained, which Ivan Teodorovych and most of the members of the church's council aspired to, but a part of the public activists led by V. Svystun was against the connection with the Constantinople Patriarchate and resanctifying the Archbishop, because it would mean «treason» of UAOC in Ukraine and the Kyivan canons of 1921.

Therefore, the article analyzes the main problems of the building of the Ukrainian Orthodox church in Canada in the interwar period as well as the ways to solve them.

**Key words:** religion, the Ukrainian Greek Orthodox Church, Diaspora, Canada.

Церква відігравала дуже важливу роль у житті української діаспори, оскільки більшість українських іммігрантів була віруючими. Вона консолідувала українців у Канаді довкола ідеї релігійної єдності та збереження українських християнських традицій, підтримувала морально, а часом і фінансово нужденних переселенців. Для православних віруючих сучасної України корисно враховувати досвід канадської церкви у здобутті канонічності. У рамках підготовки української церкви до отримання Томосу, вселенський патріарх Варфоломій I призначив одним із двох екзархів місії єпископа Едмонтонського Іларіона.

Дослідженням історії розвитку й популяризації українського православ'я в Канаді займалися у, першу чергу, представники наукових кіл діаспори. Було видано монументальне 6-ти томне дослідження «Історія Української греко-православної церкви в Канаді» авторства голови української православної консисторії С. Савчука й редактора «Вісника», «Віри й культури» та інших газет у діаспорі Ю. Мулика-Луцика [6; 7; 13], де зазначений історичний період головним чином охоплюють 3–4 томи. Залучивши для дослідження потужну джерельну базу, автори проаналізували складнощі будівництва Української греко-православної церкви (далі – УГПЦ) в Канаді. С. Савчук у брошурі «П'ятнадцять літ праці Української греко-православної церкви в Канаді» тезово передає історію організації роботи УГПЦ [12]. Питанню історії УГПЦ ХХ ст. присвячена монографія священника, церковного історика Т. Міненка [5]. Автор хоч і припускався деяких фактологічних помилок, будучи обізнаним у теологічних догмах і використовуючи цінні матеріали архівів США і Канади, зробив вагомий внесок у розвиток зазначеної теми. Серед сучасних досліджень в Україні варто виділити розвідку І. Преловської, яка стосується життя та діяльності Івана Теодоровича в Україні та Канаді, що безсумнівно проливає світло на роботу УГПЦ у міжвоєнний період [2].

У статті поставлено за мету проаналізувати роботу УГПЦ в Канаді у міжвоєнний період. Згідно мети сформульовано наступні завдання: охарактеризувати процес заснування та організаційного оформлення української православної церкви; дослідити основні проблеми будівництва УГПЦ та спроби їх вирішення.

Канадське законодавство встановлювало свободу віросповідання і дозволяло організувати релігійне життя згідно переконань громади. Однак були і певні норми. Так, релігійна громада повинна була мати свою управу на чолі зі священником і статут із зазначеними правами та обов'язками членів.

Державна реєстрація церковної громади закріплювалась чартером. Чартери (державні дозволи на існування, ухвалені парламентом) були парафіяльні й домініальні. Українська православна церква в Канаді здобула канадський державний чартер у 1929 р. [5, с. 206], який на четвертому соборі доручили скласти М. Стечишинові, членові консисторії УГПЦ. Начерк статуту зробив о. С. Савчук, майбутній голова консисторії УГПЦ. Кардинальні зміни пунктів статуту повинні були дістати санкцію парламенту Канади [11, с. 18, 79].

Біля витоків православної церкви стояло заснування в 1916 р. Інституту ім. П. Могили. До цього процесу долучилась громадськість і греко-католицький єпископ Никита Будка, котрий вклав певну частку грошей у його фонд і через що вимагав, щоб інститут був записаний на Українську греко-католицьку церкву. Однак таке рішення зустріло спротив у організаторів закладу, які не хотіли, щоб освіта була лише у сфері впливу католицького духовенства [4, 84], а студентів відбирали б за віросповіданням. Тоді греко-католицькі священники почали відмовлятися «сповідати усіх тих, що дають поміч бурсі, чи то моральну, чи матеріальну» («Український голос», 5 червня 1918 р.) [13, с. 755–756]. Все це підтверджує відсутність віротерпимості у греко-католиків у той період часу.

Цей конфлікт дав поштовх до створення православної церкви в діаспорі. Ініціатори заснування православної церкви – світські люди – не були глибоко обізнані в теологічних догматах церкви і при її створенні керувались суспільно-політичними поглядами. Вони пояснювали заснування УГПЦ в Канаді бажанням повернути віру пращурів, яких після Берестейського собору 1596 р. насильно примушували переходити до унії з Римом. Можемо припустити, що, на їхню думку, православна церква у діаспорі повинна була відігравати роль форпосту в боротьбі за збереження національної самосвідомості українців.

Голова консисторії УГПЦ С. Савчук говорив про відсутність в української греко-католицької церкви

окремої дієцезії та підконтрольність її Риму; про змогу іноземця бути її священиком чи навіть єпископом; про celibat; про латинізацію церкви і запис церковних маєтків на єпископську корпорацію, а не корпорацію громад [12, с. 3–6]. Також богослужіння у греко-католицькій церкві велось церковнослов'янською мовою, православні ж українці хотіли, щоб воно проходило на українській мові [4, с. 85]. Все це сприяло посиленню православного руху.

Також православні українці розуміли негативний вплив на духовний розвиток іммігрантів російської православної церкви. «Московська місія... московщила своїх вірних в той спосіб, що заводила в церквах московські звичаї, проповіді говорила на московській мові... виступала зі славним московським кличем: «нема України, не було і не буде», – пояснюється ще одна з причин утворення української православної церкви у листі С. Савчука до міністра сповідань УНР І. Огієнка від 13 жовтня 1921 р. [10, арк. 8].

З ініціативи В. Свистуна, М. Стечишина, В. Кудрика (що були колишніми греко-католиками) і С. Савчука сформовано Народний комітет з 30 членів, який 18–19 липня 1918 р. скликав з'їзд українців у Саскатуні, на якому було постановлено заснувати автокефальну УГПЦ. Для здійснення цієї постанови створено Українське греко-православне братство на чолі з В. Гавришем (яке в майбутньому допомагало організовувати церковні громади й домовлялось зі священиками про богослужіння в них, а також разом з консисторією скликало собори). Церковний з'їзд словом «греко» у назві церкви хотів наголосити на відродженні в Канаді православної віри, яку український народ прийняв за Володимира Великого з Греції [16, с. 28, 49]. Никиту Будку листом від 27 травня 1918 р. було запрошено до роботи комітету, однак єпископ проігнорував цю пропозицію.

Згідно резолюції з'їзду новостворена церква мала бути у злуці з іншими православними церквами; священики – одруженими; церковне майно (чи маєтки церковних громад) – власністю громади; єпископи – вибрані загальним собором з представників громад і братств; парафії мають право приймати й звільняти священиків [8, с. 323–326]. Найвищим законодавчим органом УГПЦ став церковний собор, на якому обирались єпископи. До складу собору входили єпископ, священики, диякони й делегати від громад (статут 1930 р. говорить про участь двох делегатів від парафії, а 1935 р. про участь 1 делегата від 25 членів парафії. Отже, миряни на соборах переважали духовенство). Рішення на соборі приймається більшістю голосів. Між соборами виконавчим органом УГПЦ ставала консисторія, що складається з 9 духовних і 9 світських осіб на чолі з єпископом [5, с. 224–226]. Судовим органом була Церковна судова комісія, а для вирішення фінансових питань – Контрольна комісія [11, с. 78].

У 1918 р. в Альберті було приєднано перші церковні громади до УГПЦ – Сучава, Шепинці, Коломия [15, с. 159]. На 1920 р. УГПЦ нараховувала

7 священиків, 3 з яких перейшли з російської місії, а 4 висвятив Германос у 1920 р. [6, с. 135]. У 1928 р. парафій було вже 120 з 17 священиками [2, с. 58]. На 1933 р. кількість церковних громад зросла до 150, а священиків до 25 [12, 12]. Середня величина фермерських громад складала 20–30 родин, а в містах – більше [5, с. 76]. Зі звіту С. Савчука, зачитаному на Сьомому соборі УГПЦ, у Альберті на 1935 р. діяло 53 парафії і 5 священиків, у Саскачевані – 76 і 9, у Манітобі – 43 і 7, у Онтаріо – 7 і 3, у Квебеку – 1 і 1 [11, с. 70].

Як бачимо, в УГПЦ відчувався гострий брак священиків. Вони були перевантажені роботою. «На одного перепадає пересічно 10 парафій; – в де котрих богослужіння відправляється раз на три чотири місяці», – випливає з листа С. Савчука до Івана Огієнка від 27 жовтня 1921 р. [3, арк. 6]. Священик Т. Горбай згадує, як розривався між кількома парафіями і «не раз треба було... зносити всякі негоди: зимно, спеку, дощ, злу дорогу», щоб дістатись на службу у потрібну церкву [1, с. 133]. З часом у трьох громадах, у Вінніпезі, Монреалі, Форт Вілліамі, богослужіння стало відбуватись регулярно, а в більшості громад – раз на місяць [5, с. 76].

Спочатку православна церква була під пастирською опікою єпископа Александра (Немеловського) із Російської православної церкви в Північній Америці. Так, у липні 1919 р. через зусилля В. Свистуна УГПЦ було підписано угоду з архієпископом Александром, затверджену митрополитом Платоном Рождественським, за якою УГПЦ в Канаді визнавала над собою юрисдикцію митрополита Української православної церкви (автономна у складі Московського патріархату). Однак цю угоду було анульовано, оскільки архієпископ Александр у своєму архіпастирському листі від 23 вересня 1919 р., адресованому до православних українців у Північній Америці, заявив, що «українці то не особый народ, нація, а одна изъ русскихъ политическихъ партій» [7, с. 47]. Єпископ заперечував можливість існування незалежної української церкви.

На другому соборі УГПЦ 27 листопада 1919 р. у Вінніпезі вирішено, що УГПЦ переходить під юрисдикцію сирійського митрополита Германоса з Антіохійського патріархату (очолює її до 16 липня 1924 р.), тобто «під тимчасовий духовний покров, то є до часу, коли Собор... вибере українського єпископа» [10, арк. 8–9] і вибрано першу консисторію у складі 3 священиків і 4 мирян [5, с. 66–68]. Першим головою консисторії УГПЦ став о. М. Копачук (1920–1922 рр.). Ще одним рішенням собору було визнання православної церкви в Канаді і в США частиною української церкви на Україні, коли вона здобуде свою державність. Відтоді українці-православні в Канаді почали отримувати закиди від супротивників щодо національності їх єпископа [2, с. 42]. Германос керував церквою номінально, не знав української мови і протягом свого архіпастирства в УГПЦ не

здійснив жодної архієрейської візитації до Канади [6, с. 134–135].

Тому на третьому соборі УГПЦ, який відбувся 11 листопада 1920 р. у Вінніпезі, знову було підтверджено рішення, «щоб Брацтво і Консисторія У. Г. П. Ц. ввійшли в організаційну злуку з Київською Митрополією...», – повідомив у своєму листі С. Савчук до Івана Огієнка [цит. за 6, с. 153]. А перед обранням у 1922 р. на соборчику в Йорктоні адміністратором УГПЦ о. С. Савчуком постало завдання домовитись з УАПЦ в Києві про отримання українського єпископа для Канади. У цій справі тривало активне листування між М. Стечишиним, І. Бодругом, С. Савчуком та Іваном Огієнком. Наприкінці 1922 р. С. Савчук мав відвідати з місією Київ, але більшовицька влада не дала йому дозволу на в'їзд до УСРР.

І лише 16–17 липня 1924 р. на четвертому соборі у Йорктоні єпископом УГПЦ в Канаді було обрано архієпископа УАПЦ, главу Української православної церкви в США Івана Теодоровича. У звіті собору знову наголошувалось на об'єднанні УГПЦ з УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським [2, с. 47, 55].

Ще однією проблемою греко-православної церкви в міжвоєнний період її історії було питання канонічності. Так, УГПЦ вважалась неканонічною, оскільки її єпископ Іван Теодорович був рукоположений двома неканонічними єпископами Василем Липківським і Нестором Шараєвським. Їх неканонічність пояснювалась тим, що вони були висвячені у цей сан не згідно апостольським канонам (висвячують два або три православні єпископи), а на Всеукраїнському соборі 1921 р. (висвятили священники, диякони, миряни) [7, с. 55–57] згідно «Київським канонам» 1921 р. [9].

Іван Теодорович захищав своє призначення тим, що перших двох єпископів УАПЦ Василя Липківського й Нестора Шараєвського рукоположили священники так, як це було в Олександрійській (Єгипетській) Церкві від початку її існування до IV ст. н. е. [2, с. 46–47]. З одного боку, захищаючи правильність обряду висвячення, а з іншого намагаючись підтвердити канонічність УГПЦ, єпископ, на нашу думку, суперечив сам собі. Іван Теодорович написав Константинопольському патріарху Фотію II меморіал від 13 березня 1935 р. з проханням канонізувати його сан без пересвяти [7, с. 81]. Було складено й підписано «Тези до дискусії» з питання злуки православних дієцезій у США й Канаді за умови визнання канонічності та «благословіння на оформлення єпископату» Івана Теодоровича. За словами архієпископа, до них можна було вносити правки. Оскільки частина громадських активістів відмовлялась від злуки з Константинополем і православною дієцезією в США, тобто «жуківцями» (так називали «розкольників», котрі на ґрунті питання канонічності 19 квітня 1929 р. в Аллентауні відмовились ставати під зверхність Івана Теодоровича і заснували окрему церкву на чолі з

єпископом Йосифом (Жуком), у тезах говорилося, що членом консисторії не може бути мирянин [11, с. 28–32, 45]. На наш погляд, це означало усунення світських людей від організаційних справ церкви.

В. Свистун, засновник УГПЦ, чільний член православного братства, був проти з'єднання з Константинопольським патріархатом і боявся пересвяти архієпископа, бо це означало «зраду» УАПЦ в Україні й Київських канонів 1921 р. Він говорив про «єпископсько-самодержавний устрій» Вселенської православної церкви. В основі суперечки В. Свистуна з С. Савчуком та Іваном Теодоровичем лежала резолюція четвертого церковного собору, за якою УГПЦ в Канаді об'єднувалась з УАПЦ і тим самим приймала її канони від 1921 р. Текст резолюції було втрачено, і С. Савчук наполягав, що УГПЦ не повинна дотримуватись цих канонів (у тому числі дозволу на одруження священників після висвячення, що забороняється Вселенською православною церквою). В. Свистун стверджував протилежне [7, с. 47–54, 85]. З цього приводу він надрукував брошури «Догматично-канонічне становище УГП церкви в Канаді» й «Автокефалія – чи залежність від чужих», у яких осудив Івана Теодоровича і С. Савчука за їх переконання. Автор наголосив на тому, що Іван Теодорович, без узгодження з церквою і не маючи на це повноважень, пішов на переговори з Константинополем, порушуючи цим шостий канон другого розділу канонів Першого всеукраїнського собору 1921 р. [14, с. 23]. Примушений захищатись, Теодорович надрукував відповідь В. Свистуну «Теперішній стан Рідної Церкви і наші проблеми». У брошурі він пише, що церкви в Америці і Канаді не є більше в духовному зв'язку з Україною, бо там вже немає української церкви [2, с. 66].

Обговорення цього конфлікту було винесено на сьомий собор УГПЦ 30 червня – 3 липня 1935 р. у Саскатуні. На ньому В. Свистун висунув резолюцію проти архієпископа. Також на соборі привідкрилась завіса над листуванням між о. Маєвським, прибічником В. Свистуна, та Іваном Огієнком щодо пошуку нового єпископа для Канади. Більше ніж за рік до собору в листі від 10 квітня 1934 р. І. Огієнко, відповідаючи на лист о. Маєвського від 5 березня 1934 р., говорить «про конечну потребу мати для Канади окремого православного українця єпископа» й обіцяє підібрати відповідну кандидатуру, яку висвятить митрополит православної церкви в Польщі Діонісій. М. Стечишин засудив о. Маєвського, котрий «поза плечима свого Єпископа настановляє його наслідника», порівнюючи його з відомим провокатором Є. Азефом. Зачитування листів викликало масу обурення серед присутніх. Як результат, сьомий собор засудив дії В. Свистуна, який виніс внутрішні проблеми в церкві на розсуд громадськості [11, с. 45–49].

Після довгих дискусій на сьомому соборі УГПЦ було прийнято резолюцію про налагодження «духовних зносин із царгородським патріархом» і «духовної злуки з Українською Автокефальною

Православною Церквою на Україні», коли та відновить свою роботу. При цьому заборонялось порушувати принципи «соборноправности й самостійности» УГПЦ [11, с. 73].

Осуджений В. Свистун 14 липня 1935 р. заснував і очолив Братство оборони рідної церкви у Вінніпезі, метою якого було відстоювати автокефалію УГПЦ. Братство видавало газету «Рідна церква», в якій агітувало за свої ідеї [5, с. 84].

Конфлікт між В. Свистуном і С. Савчуком зачепив і церковну громаду, і світську інтелігенцію діаспори, які підтримували погляди В. Свистуна. На нараді між членами консисторії та В. Свистуном, що пройшла 27 грудня 1935 р. у Саскатуні, були спроби встановити порозуміння. Консисторія погодилась визнати канони, прийняті Київським собором 1921 р., канонічність висвяти епископату та народно-соборноправний устрій. В. Свистун повинен був припинити акції боротьби за «рідну церкву», що згодом було зроблено [5, с. 88–89]. 30 грудня 1935 р. консисторія УГПЦ на чолі з С. Савчуком склала акт-угоду, за яким зобов'язувалась слідувати канонам УАПЦ, прийнятим на Всеукраїнському православному соборі 1921 р. у Києві, відмовлялась підпорядковуватись «чужим церквам або церковним властям» і визнавала В. Липківського за канонічного «архиерея» [цит. за 7, с. 92–93].

У 1938 р. В. Свистун через особисту образу відходить від справ в УГПЦ [7, с. 99], а в 1939 р. на конференції духовенства в Едмонтоні вже без ініціативи «свистунівців» знову постало питання про нового єпископа для Канади. Частина духовенства пропонувала шукати кандидата в Європі, але Теодорович заперечував це, побоюючись іноземного втручання. Він радив продовжувати триматись засад, прийнятих на Київському соборі 1921 р. [5, с. 85–86].

У кінцевому підсумку православна церква в США потрапила під юрисдикцію Константинопольського патріархату з 1936 р., у Канаді – лише з 1990 р.

Отже, Українська греко-православна церква в Канаді утворилась у 1918 р. внаслідок бажання діаспори відновити церкву своїх пращурів від часів Володимира Великого, що буде у духовному зв'язку з київської митрополією. УГПЦ мала на меті консолідувати українських іммігрантів для збереження їхньої національної ідентичності. У діяльності церкви вагоме значення відігравали миряни, якими вона була заснована й керована (Українське греко-православне братство й консисторія) до появи власного українського єпископа. В УГПЦ був соборноправний устрій правління. У 1929 р. вона отримала державний дозвіл на існування, ухвалений канадським парламентом.

Парафіяни зіштовхнулись з проблемами браку священників, відсутності єпископа-українця, які поступово вирішували. Після поїздки до Галичини С. Савчука й листування членів консисторії УГПЦ з Іваном Огієнком у 1924 р. єпископом було обрано Івана Теодоровича. У міжвоєнний період

очільники церкви розпочали тривалу боротьбу за здобуття канонічного статусу УГПЦ і встановлення зв'язків з Константинопольським патріархатом. Вони заклали основи для майбутнього визнання УГПЦ в Канаді православним світом.

1. Горбай Т.А. Спомини / Т.А. Горбай // Великі роковини (1918–1938). – Вінніпег: Консисторія Української греко-православної церкви в Канаді, 1938. – С. 131 – 133.

2. Іван Теодорович, архієпископ У. А. П. Ц. в Америці й Канаді: благодатність ієрархії У. А. П. Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви) / Ред. кол.: П. Сохань (голова) та ін.; упоряд. І.М. Преловська; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України; Київська православна богословська академія. – Київ: Архангельський глас; Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир; Київська православна богословська академія, 2009. – 200 с.

3. Листування з секретарем місії УНР в Вашингтоні Стечишиним М., правління української православної консисторії в Вашингтоні та іншими особами про діяльність української православної церкви за кордоном, 15 серпня 1921 р. – 10 грудня 1921 р. // Державний архів Київської області. Ф. 1072 Міністерство ісповідань департамент православної церкви. Оп. 2 Відділ загальний. Спр. 1246. 9 арк.

4. Марунчак М.Г. Студії до історії українців Канади: у 5 т. / М.Г. Марунчак. – Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. – Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. – 299 с.

5. Міненко Т. Заснування в Канаді Української православної митрополії / Т. Міненко. – Вінніпег: Еклезія; накладом видавничого фонду Павлини Ігнаш, 2006. – 340 с.

6. Мулик-Луцик Ю. Історія Української греко-православної церкви в Канаді / Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег: Еклезія, 1989. – Т. 4: Українська Греко-Православна Церква в Канаді в юрисдикції архієпископа Івана Теодоровича. – XIX. – 831 с.

7. Мулик-Луцик Ю. Історія Української греко-православної церкви в Канаді / Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег: Еклезія, 1991. – Т. 5: Український єпископат в Європі під час і після II Світової війни й утворення архієпархії в У.Г.-П. церкві в Канаді. – XVI. – 543 с.

8. Патарак І.В. Основні етапи та особливості формування Української греко-православної церкви в Канаді / І.В. Патарак // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – Луцьк, 2009. – № 4. – С. 322 – 327.

9. Перший всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / упоряд.: Г.М. Михайличенко, Л.Б. Пилявець, І.М. Преловська. – Київ; Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1999. – 559 с.

10. Про церковний рух в Америці та з'єднання американської православної церкви з українською, 9

серпня 1921р. – 13 жовтня 1921 р. // ДАКО. Ф. 1072. Оп. 2. Спр. 109. 23 арк.

11. Протокол сегого собору Української греко-православної церкви в Канаді (Саскатун, Саск., 30 червня, 1 – 3 липня, 1935). – Вінніпег: Консиситорія Української греко-православної церкви в Канаді, 1935. – 90 с.

12. Савчук С.В. П'ятнайцять літ праці Української греко-православної церкви в Канаді / С.В. Савчук. – Вінніпег: Консиситорія Української греко-православної церкви в Канаді, 1933. – 23 с.

13. Савчук С.В., Мулик-Луцик Ю. Історія Української греко-православної церкви в Канаді / С.В. Савчук, Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег: Еклезія, 1985. – Т. 2: Період зародження ідеї оснування Української греко-православної церкви в Канаді. – XII. – 784 с.

14. Свистун В. Автокефалія чи залежність від чужих?: причинки до догматично-канонічного становища Української греко-православної церкви в Канаді / В. Свистун. – Вінніпег: [б. в.], 1935. – 46 с.

15. Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді / зібрав і написав В. Чумер. – Едмонтон: [б. в.], 1942. – 188 с.

16. Ювілейна книга півстоліття Української греко-православної церкви в Канаді 1918 – 1968. – Вінніпег: Консиситорія Української греко-православної церкви в Канаді, 1968. – 328 с.

### References

1. Gorbaj T.A., 1938. *Spomyny* [Reminiscences]. Velyki rokovyny (1918–1938). Winnipeg. Kony's'toriya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy v Kanadi. S. 131 – 133 [in Ukrainian].

2. 2009. *Ivan Teodorovych, arxyepyskop U. A. P. Cz. v Ameryци j Kanadi: blagodatnist` iyerarxiyi U. A. P. Cz. (Ukrayins`koyi Avtokefal`noyi Pravoslavnoyi Cerkvy)* [Ivan Teodorovych, archbishop of U. A. O. C. in America and Canada: the grace of the hierarchy of U. A. O. C. (Ukrainian Autocephalous Orthodox Church)]. Red. kol. P. Soxan` (golova) ta in. Uporyad. I.M. Prelov's`ka. Instytut ukrayins`koyi arxeografii ta dzhereloznavstva im. M.S. Grushevs`kogo NAN Ukrayiny. Kyiv. Arxangel`s`kyj glas. Kyievo-Myxajlivs`kyj Zolotoverxyj monasty`r. Kyiv's`ka pravoslavna bogoslovs`ka akademiya. 200 s. [in Ukrainian].

3. *Lystuvannya z sekretarem misiyi UNR v Vashyngtoni Stechyshynym M., pravlinnya ukrayins`koyi pravoslavnoyi konsystoriyi v Vashyngtoni ta inshy`my osobamy pro diyal`nist` ukrayins`koyi pravoslavnoyi cerkvy za kordonom (15 serpnya 1921 r. – 10 grudnya 1921 r.)* [Correspondence with Stechyshyn M., the secretary of UNR mission in Washington, the administration of the Ukrainian orthodox consistory in Washington and with other persons about the activity of the Ukrainian orthodox church abroad (August 15, 1921 – December 10, 1921)]. Derzhavny`j ariv Ky`yivs`koyi oblasti. F. 1072 Ministestvo ispovidan` departament pravoslavnoyi cerkvy`. Op. 2 Viddil zagal`ny`j. Spr. 124b. 9 ark. [in Ukrainian].

4. Marunchak M.G., 1973 – 1980. *Studiyi do istoriyi ukrayinciv Kanady: u 5 t.* [Studies to the history of the Ukrainians in Canada: in 5 vol.]. T. 5. Rozvidky ta dokumenty mizhvoyennoyi doby. Winnipeg. Ukrayins`ka vil`na akademiya nauk. 299 s. [in Ukrainian].

5. Minenko T., 2006. *Zasnuvannya v Kanadi Ukrayins`koyi pravoslavnoyi my`tropoliyi* [Foundation of the Ukrainian Orthodox Metropolis in Canada]. Winnipeg. Ekleziya. Nakladom vy`davny`chogo fondu Pavliny` Ignash. 340 s. [in Ukrainian].

6. Muly`k-Lucy`k Yu., 1989. *Istoriya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi* [The history of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. Winnipeg. Ekleziya. T. 4 Ukrayins`ka Greko-Pravoslavna Cerkva v Kanadi v yurysdykcii arxyepyskopa Ivana Teodorovycha [Vol. 4. The Ukrainian Greek-Orthodox Church in Canada under the jurisdiction of Archbishop Ivan Teodorovych]. XIX. 831 s. [in Ukrainian].

7. Muly`k-Lucy`k Yu., 1991. *Istoriya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi* [The history of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. Winnipeg. Ekleziya. T. 5. Ukrayins`ky`j yepy`skopat v Yevropi pid chas i pislya II Svitovoyi vijny` j utvorennya arxy`eparxiyi v U. G.-P. cerkvi v Kanadi [Vol. 5. Ukrainian Episcopate in Europe during and after the Second World War and the formation of the archdiocese in U. G. O. Church in Canada]. XVI. 543 s. [in Ukrainian].

8. Patarak I.V., 2009. *Osnovni etapy` ta osobly`vosti formuvannya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi* [The main stages and peculiarities of the formation of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. Naukovy`j visny`k Voly`ns`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Lesi Ukrayinky`. Mizhnarodni vidnosy`ny. Lutsk. №. 4. S. 322 – 327 [in Ukrainian].

9. 1999. *Pershy`j vseukrayins`ky`j pravoslavny`j cerkovny`j sobor UAPCz 14–30 zhovtnya 1921 roku: dokumenty` i materialy`* [The first All-Ukrainian Orthodox Church Council of UAOC in October 14 – 30, 1921: documents and materials]. Uporyad.: My`xajly`chenko G. M., Py`lyavec` L.B., Prelov's`ka I.M. Kyiv. L`viv. Instytut ukrayins`koyi arxeografii ta dzhereloznavstva im. M.S. Grushevs`kogo NAN Ukrayiny`. 559 s. [in Ukrainian].

10. *Pro cerkovny`j rux v Amery`ci ta z'yedhannya amery`kans`koyi pravoslavnoyi cerkvy` z ukrayins`koyu (9 serpnya 1921r. – 13 zhovtnya 1921 r.)* [About the church movement in America and the connection of the American Orthodox Church with the Ukrainian (August 9, 1921 – October 13, 1921)]. DAKO. F. 1072. Op. 2. Spr. 109. 23 ark. [in Ukrainian].

11. 1935. *Protokol sегого soboru Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi (Saskatun, Sask., 30 chervnya, 1–3 ly`pnya, 1935)* [Report of the Seventh council of the Ukrainian Greek-Orthodox Church in Canada (Saskatoon, Saskatchewan, June 30, July 1 – 3, 1935)]. Winnipeg. Kony's'toriya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi. 90 s. [in Ukrainian].

12. Savchuk S.V., 1933. *Pyatnajcyat` lit praci Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi* [Fifteen years of work of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. Winnipeg. Konsy`sy`toriyi Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi. 23 s. [in Ukrainian].

13. Savchuk S.V., Muly`k-Lucy`k Yu., 1985. *Istoriya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi* [The history of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. T. 2. Period zarodzhennya ideyi osnuvannya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi. XII. 784 s. Winnipeg. Ekleziya. 784 s. [in Ukrainian].

14. Svy`stun V., 1935. *Avtokefaliya chy` zalezhnist` vid chuzhy`x?: pry`chy`nky` do dogmaty`chno-kanonichnogo stanovy`shha Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi* [Autocephaly or dependence on others?: causes of the dogmatic-

canonical status of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. Winnipeg. B. v. 46 s. [in Ukrainian].

15. 1942. *Spomy`ny` pro perezhy`vannya pershy`x ukrayins`ky`x pereselenciv v Kanadi* [Reminiscences about the experience of the first Ukrainian migrants in Canada]. Zibrav i napy`sav V. Chumer. Edmonton. B. v. 188 s. [in Ukrainian].

16. 1968, *Yuvilejna kny`ga pivstolittya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi 1918–1968* [Jubilee book of the half century of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada 1918 – 1968]. Winnipeg, Konsy`sy`toriya Ukrayins`koyi greko-pravoslavnoyi cerkvy` v Kanadi. 328 s. [in Ukrainian].